

Ngāue fakato'oto'o ki ai

Kapau 'e puke ha taha 'i 'api pea 'asi mai ha ni'ihī 'o e ngaahi faka'ilonga kuo 'osi 'oatu 'i 'olunga, pea ke ngāue fakato'oto'o 'aupito ki ai.

- Telefoni ki ha tōketā pe ko e senitā fakafaito'o, senitā talatala mahaki 'oku ava po'uli pe ko e Healthline (0800 611 116) he vave tahā – 'aho pe po'uli.
- Tala ke nau 'ilo 'a e ngaahi faka'ilonga 'oku hā atu.
- 'Oua te ke manvasi'i ke talaange 'oku ke mahalo'i ko e meningokōkalo pea ke vili ke fei mo fai ha sio ki ai.
- Kei vakai'i lelei ma'u pē neongo kuo 'osi hono sivi 'e he tōketā.
- Kapau 'e 'asi mai 'oku toe fakalalahi ange pea ke toe foki fakavave ki he tōketā pe hangatonu ki falemahaki.
- 'Oua 'e tuku ke nofo tokotaha ta'e tokanga'i.
- Kapau ko ha fakatu'utāmaki fakatu'upakē pea ke telefoni ki he 111 'o fakahā ke lele atu e me'alele uta mahaki fakavavevave (ambulance).

“'Oku matu'aki mahu'inga ke ke 'ilo 'a e ngaahi faka'ilonga 'o e mahaki meningokōkalo pea ke kumi fale'i fakafaito'o fakavavevave 'o kapau 'oku ke manvasi'i pe hoha'a ki ai.”

Ko e faito'o malu'i mei he mahaki meningokokalo (mofi 'uto mo e kona 'o e toto).

'Oku lava ke fai ha huhumalu'i mei he mahaki meningokokalo (mofi 'uto mo e kona 'o e toto) ka 'oku totongi. 'Eke ki he tōketā mo e neesi ke nau fakahinohino atu 'a e ngaahi huhumalu'i 'e ala ma'u pea mo hono totongi.

'Oku 'ikai malu'i 'e he huhumalu'i 'a e kotoa 'o e ngaahi kalasi kehekehe 'o e mahaki meningokōkalo – ka 'oku ne malu'i 'a e kalasi A C Y mo e W-135. 'Oku 'ikai ma'u ha huhumalu'i ki he kalasi B.

'Oku 'ikai fu'u fuolua 'a e malu'i 'oku ma'u mei he faito'o malu'i. Kapau na'e 'osi huhumalu'i koe mo ho'o tamā 'i he kuohili, 'e lava ke 'osi 'o 'ikai ke kei malu'i kimoua.

“Pea kapau na'e faito'o malu'i 'a ho'o tamā 'i he huhumalu'i mei he meningokōkalo kalasi B 'i he huhu na'e fai he 2004 ki he 2008, 'e ngalingali kuo 'osi atu 'a malu'i na'e ma'u mei ai ki he kalasi B pea 'oku 'ikai foki ke malu'i kinautolu mei hono toenga 'o e ngaahi kalasi kehe.”

'E lava ke tāmaki atu ki he ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo ha faito'o malu'i mei he meningokokalo 'i ha'o:

- TELEFONI 0800 IMMUNE (0800 466 863)
- Pe ko ha'o a'utonu atu ki he ngaahi taulanga vahaope ni:
www.immune.org.nz
www.health.govt.nz/dontwait

Ko e ngaahi ma'u'anga fale'i fekau'aki mo e mahaki meningokōkalo (mofi 'uto mo e kona 'o e toto).

Kapau 'oku ke toe fiema'u ha ngaahi fakahinohino fekau'aki mo e mahaki meningokōkalo pea ke fetu'utaki mo ho'o tōketā, neesi pe ko e senitā talatala mahaki pe ko e neesi fakahinohino mo tokoni'i e kakai (public health nurse).

'E ma'u atu ha tokoni mo ha fale'i he taimi kotoa pe (houa 24) mei he Healthline 'i he telefoni 0800 611 116.

February 2013. Tongan. Code HE2398

Ko e mahaki ko e Meningokōkalo (mofi'uto mo e kona 'o e toto) 'Ilo'i 'a hono faka'ilongá

'Oua e toe tatali – tala ke 'ilo 'e ho'o tōketā pe ko e neesi.

Ko e mahaki Meningokōkaló

Ko e mahaki meningokōkalo ‘oku fakatupu ia ‘e he siemu pakitelia (bacteria) ‘o lava ke ma’u ai ha ongo mahaki fakatu’utāmaki ‘aupito ‘e 2:

- **Mofi’uto**
(ko e ‘ohofia ‘o e kili aata mo manifi ‘oku ne kofu ‘a e ‘uto)
- **Fakakonahi ‘o e toto**

‘Oku tokolahi ange ‘a e kakai ‘oku mate ‘i he kona ‘a honau totó ‘i he kakai ‘oku nau mate ‘i he mofi’utó.

‘Oku lahi ‘a e kalasi kehekehe ‘o e ngaahi pakitelia meningokōkaló ‘o kau ai ‘a e kalasi A, B, C, Y and W-135. Ko e lahi taha ‘o e puke ‘i he mahakí ni ‘i Nu’usilá ni ‘oku tupu ia mei he kalasi B mo e C.

Ko e mahaki meningokōkalo ‘oku lava ke vave ‘a ‘ene ‘asi hake pē ‘o fakalalahi leva – ‘i ha lau houa pē.

Ko e mahaki meningokōkalo (mofi ‘uto mo e kona ‘o e toto)

‘E ala kamata māmālie ‘a e mahaki ni ‘i ha ‘aho ‘e 1 pe 2, pē ‘e matu’aki vave ‘aupito ‘a ‘ene fakalalahi ‘i ha lau houa pe. ‘E lava ke faito’o ‘aki e faito’o mei he tōketaā ko e antibiotics, ka ‘oku matu’aki mahu’inga ke faito’o kei taimi eni pea ‘i he vave tahā. ‘I he kamata ke ‘asi mai ‘a e mahaki ni, ‘e hangē pē ha fulū (flu) pe ko ha fofonú, ka ‘i ha taimi si’i pe ‘e fu’u fakalalahi ‘aupito. ‘I he taimí ni’ihi ‘e fuofua ‘asi mai ha ongo’i puke pea toe ongo’i ‘oku sai pē pea mo matu’aki fakalalahi ange ‘i ha ki’i taimi nounou pe.

Ko e ngaahi mahaki meningokōkaló ‘e ‘ikai lava ke faito’o pe ia ‘i ‘api – ‘oku matu’aki mahu’inga ke ‘ave fakavavevave ‘a e mahaki ki he tōketā.

‘Oku tatau ‘a e ngaahi faka’ilonga ‘o e meningokōkalo mo e ngaahi mahaki iiki ni’ihi ‘oku lava ke sai ‘iate kinautolu pe. Ko e ngaahi mahaki meningokōkalo ‘e ‘ikai lava ke faito’o pe ia ‘i ‘api – ‘oku matu’aki mahu’inga ke ‘ave fakavavevave ‘a e mahaki ki he tōketā.

Kapau ‘oku ke hoha’a na’a ‘oku puke ha taha ‘i ha meningokōkalo, telefoni ki ho’o tōketā, pe ko e Healthline (0800 611 116) pe ko e senitā talatala mahaki ‘oku ava po’uli ke leleaki’i ke fei mo sio ki ai ha tōketā. Kapau ‘e ‘ikai lava ke ma’u ha tokoni mei he ngaahi founa ni pea ‘ave ‘a e mahaki ki he va’a ‘oku leleaki’i ki ai ‘a e kau mahaki (Emergency Department) ‘i he falemahaki ofi taha pe ko ha’o telefoni ki 111.

Fai’aki ‘a ho’o ongo’i lelei taha he ko e tauhi fānau koe pea ‘e lava ange ke ke sio ‘o ‘ilo ko e puke ‘a ho’o tama ‘oku ngali kehe mo toe lahi ange pea ‘oku ngali vave ‘a ‘ene fakalalahi. Kapau ‘e ‘ikai lava ke ma’u ha tokoni fakavavevave pea ke telefoni ki he 111 ke lele atu ‘a e me’alele uta mahaki fakavavevave (ambulance).

Ko hai ‘e ala lahi ange ‘a hono ma’u kinautolu ‘e he mahaki ni?

‘E lava ke puke ‘i he mahaki meningokōkalo (mofi’uto pe ko ha kona ‘a e toto) ha taha pe. Kaekehe ‘e ala puke ange ‘i he mahaki ni ‘a e fanga ki’i valevalé, fānau iiki si’i hifo he ta’u 5, to’utupu mo e fānau lalahi ‘oku nau nofo he ngaahi ‘api nofo’anga ako nofoma’u pe ‘oku nau nofo totongi feleti pea ‘oku totonu ke huhu malu’i kinautolu. ‘E ala ke hū ‘a e mahaki ‘i ha fa’ahinga taimi pe kae tautefito ki he fa’ahita’u momokó pea mo e kamakamata ‘o e fa’ahita’u māfana.

Ko e fānau valevale kotoa si’i hifo he ta’u 1 pea mo e fānau Maui mo e Pasifiki iiki hifo he ta’u 5 ‘oku ala lahi ange ha’a nau puke ‘i he mahaki ni. ‘E toe lahi ange ke nau puke he mahakí ni ‘o kapau ‘oku nau kohu’ia he sikaleti mo e tapaká, nofo ‘oku fu’u tokolahi, pe mo ha puke ‘i ha toe mahaki ‘o e halanga manava ‘o hangē ko e fulū.

Faka’ehi’ehi mo e hao mei he mahaka ni

‘Oku tatau ‘a hono fakamafola ‘a e mofi’utó mo e kona ‘oe totó pea mo e fakamafola ‘o e fofonú – ‘a ia ‘i he talé mo e mafatuá.

Ko e siemu pakitelia ‘oku ne fakatupú ‘oku nofo pe ia ‘o ‘ikai ke ne fakatupu ha mahaki ‘i loto ‘i he ihú mo e mongá ‘o e kakai mo’ui lelei ‘o ‘ikai ke pihia pe mafola atu ki ha taha kehe. ‘Oku taimi si’i pe pea mate ‘a e siemu ia ‘o kapau ‘oku mavahe mei he sino ki tu’a, pea ‘i he ‘ene pehē ‘e faingata’a ai ‘a ‘ene mafolā. Ka ‘e mafola ange ‘a e mahaki ni ki ha kakai ‘oku nau nofo tokolahi ‘i he fale pe ‘e taha pe ‘oku nau fu’u nofo fevavaofi’aki.

Ko e ngaahi founa angamaheni ke fakasi’isi’i ange ai ‘a e mafola atu ‘a e siemu ‘oku ne fakatupu ‘a e mahaki ni ko hono ‘ufi’ufi ‘a ho ihú mo e ngutú ‘i ha’o mafatua pe tae pea mo fanofano’i mo holo mātu’u ‘a ho nimá.

Faka’ilonga ‘o e mahaki

Ko e ngaahi faka’ilonga ‘o e mahaki ni ‘oku ‘ikai ke fa’a ‘asi mai he taimi tatau pe. Ko e ngaahi faka’ilonga e ni’ihi ‘oku ‘oku lahi ‘a ‘ene hā mai ‘o hangē ko ha mofi. Kumi tokoni ‘i he vave tahā kapau ‘oku ke fakatokanga’i ‘oku ‘asi fakataha mai ha ni’ihi ‘o e ngaahi faka’ilongá ni. Fetu’utaki ki ho’o tōketā fakafāмили, Healthline (telefoni ta’etotongi 0800 611 116) pe ko e senitā talatala mahaki ‘oku ava po’uli. Kapau ‘e ‘ikai lava ke ma’u ha tokoni mei he ngaahi founa ni pea ‘ave ‘a e mahaki ki he va’a ‘oku leleaki’i fakavave ki ai ‘a e kau mahaki (Emergency Department) ‘i he falemahaki ofi taha pe ko ha’o telefoni ki 111.

Ko e mahaki meningokōkaló ‘oku lahi ‘a hono ngaahi faka’ilonga angamaheni ‘o kau ai ‘a e:

- mofi lahi
- langa’ulu
- puputu’u e fakakaukau
- tulemohe
- langa ‘a e ngaahi hokotangahui mo e ngaahi uoua.

‘Oku toe ‘i ai mo e ngaahi faka’ilonga mahino ange ‘o hangē ko e:

- fepetepeti’i mo fakakulokula ‘a e kili
- ha’iha’isia ‘a e kia
- ‘ikai ke sai ke fu’u maamangia
- lua
- tangi
- ‘ikai ke fie kai (fanga ki’i valevale)

‘E lava ke mokomoko ‘a e nima mo e va’e ‘o e fanga ki’i valevalé, ‘ile’ila ‘a honau sino pea ‘ikai ke nau fie kai he taimi fafangá. Ko e kakai lalahi te nau tulemohe, puputu’u, ngali kehe ‘a ‘enau tō’ongá pe te nau pongia.

‘E ‘asi mai ha ‘ile’ila fakakulokula pe taka’uli ‘i he kilí pea ‘e ‘ikai pulia ‘i hano lomí’i’aki ha ipu sio’ata pea ko e faka’ilonga fakatu’utāmaki ‘aupito eni. Fetu’utaki he vave taha ke lele atu ‘a e me’alele uta mahaki fakavavevave (ambulance) ‘o kapau ‘oku ‘asi ha me’a pehé ni he kili ‘o ha fānau pe taha lahi ‘oku puke. ‘E lava ke ‘asi eni ha konga pe ‘o e sinó kae ‘oua te ke tatali ke toki ‘asi ka ke fetu’utaki he vave taha ke ma’u atu ha tokoni. Ko e toko 1 ‘i he toko 3 kotoa pe ‘oku nau puke he mahaki ni ‘e ‘ikai ke ‘asi mai ha fakakulokula mo ‘ile’ila honau sino.